

บทที่ 2

แนวความคิด

แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับความสำนึกในเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยมุสลิม นั้น มีผู้รู้ได้ศึกษาค้นคว้าไว้เกี่ยวกับมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัย จึงได้นำเอาแนวความคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางเพื่อค้นหาความสัมพันธ์ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ

แนวความคิด

1. กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic group)

กลุ่มชาติพันธุ์¹ หมายถึง กลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ภายในสังคมเดียวกัน โดยทั่วไปแล้วกลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง กลุ่มซึ่งแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมเดียวกัน ในแง่ของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และทางต้นตอที่มาของบรรพบุรุษแต่ในทางปฏิบัติมักจะใช้เรียกกลุ่มใดก็ได้ที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรม และมีปัญหาในการอยู่ร่วมกันกับกลุ่มอื่น ๆ

2. ชาติพันธุ์นิยม (Ethnocentrism)

ชาติพันธุ์นิยม หมายถึง "ความรู้สึกที่ว่ากลุ่มของตนมีวิถีชีวิต ค่านิยมและลักษณะการปรับตัวที่เหนือกว่ากลุ่มอื่น ๆ ในขณะเดียวกันก็มีความรู้สึกเยาะหยันสมาชิกของกลุ่มอื่น ๆ ...ชาติพันธุ์นิยมอาจจะแสดงออกมาในพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น สงคราม หรือทัศนคติหรือบางกรณีเป็นปฏิบัติที่สวนความรุนแรงการเลือกปฏิบัติหรือการก้าวร้าว ในทางวากก็เป็นอีกทางหนึ่งที่ชาติพันธุ์นิยมแสดง

¹ อารง สุทธาศาสน์. กลุ่มชาติพันธุ์. ใน เอกสารประกอบการสอนวิชาสังคมและวัฒนธรรม, หน้า 68. (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524). (อัครสำเนาะ) อ้างถึงใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด. กลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม, พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพมหานคร: กองทุนสง่าจารีระ อัมพร, 2531), หน้า 2.

ออกมา”²เมื่อต่างกลุ่มต่างก็รู้สึกว่ามีวิถีชีวิตของตนดีกว่า และเมื่อกลุ่มทั้งหลายจำเป็นต้องมาอยู่ด้วยกัน หรือมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ความบาดหมางทางความรู้สึกนึกคิดก็ย่อมจะติดตามมา ยิ่งถ้ากลุ่มหนึ่งพยายามที่จะกระตุ้นเพื่อให้อีกกลุ่มหนึ่งยอมรับเอกลักษณ์ของตน ความขัดแย้งก็อาจจะทวีความรุนแรงมากขึ้น³

3. ชนกลุ่มน้อย (Minority group) และชนกลุ่มใหญ่ (majority)

ชนกลุ่มน้อย⁴ หมายถึงกลุ่มชนในสังคมหนึ่ง ซึ่งมีเอกลักษณ์บางอย่างโดยเฉพาะเชื้อชาติ หรือสัญชาติแตกต่างจากคนส่วนใหญ่ นอกจากนี้จำนวนของบุคคลของชนกลุ่มน้อยมีน้อยกว่าชนกลุ่มใหญ่เป็นเรื่องธรรมดา จากความเข้าใจเช่นนี้ทำให้บางคนลงความเห็นว่า ชาวไทยมุสลิมไม่น่าจะเรียกว่าเป็นชนกลุ่มน้อย เพราะมีเชื้อชาติ และสัญชาติไทยโดยสมบูรณ์ หรือถ้าจะมองเฉพาะในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้บางคนถือว่า ชาวไทยมุสลิมนั้นเป็นชนกลุ่มใหญ่เสียด้วยซ้ำไป เพราะมีจำนวนมากกว่าชาวไทยพุทธ หรือบุคคลอื่นหลายเท่า ความเข้าใจเช่นนี้นับว่าไม่ถูกต้องนัก โดยนัยที่ถูกต้องแล้ว เมื่อพูดถึงชนกลุ่มน้อย ควรจะเข้าใจตามลักษณะดังต่อไปนี้⁵

1. คำว่า ชนกลุ่มน้อย เป็นแนวคิดเชิงเปรียบเทียบ หรือเชิงสัมพันธ์กับชนอีกกลุ่มหนึ่ง คือชนกลุ่มใหญ่ หมายความว่า ชนกลุ่มน้อยเกิดจากการมีชนกลุ่มใหญ่ และในทางตรงกันข้าม ชนกลุ่มใหญ่ก็เกิดจากการมีชนกลุ่มน้อย ถ้าปราศจากชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ก็หมายความว่า ปราศจากทั้งสองกลุ่ม คือ ไม่มีชื่อว่า ชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มใหญ่

2. ชนกลุ่มน้อยเป็นกลุ่มชนซึ่งมีความแตกต่างจากชนกลุ่มใหญ่ ในเอกลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง เช่น ภาษา ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม บรรพบุรุษ ผิวกาย หรือเชื้อชาติสัญชาติ... เช่น ชาวมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้ เป็นต้น ทั้งนี้การที่จะถืออะไรเป็นเกณฑ์นั้นย่อมขึ้นอยู่กับความรู้สึก

² Charles Winick. Dictionary of Anthropology (Little Field, N.J. Adam&Co., 1970.) อ้างถึงใน อารง สุทธศาสตร์. “วิเคราะห์แนวความคิดเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย.” (บทความ). วารสารการศึกษาแห่งชาติ, ปีที่ 18 ฉบับที่ 6 สิงหาคม - กันยายน 2527. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. เพ็ญศรี อรุณรุ่ง บรรณาธิการ. (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2527), หน้า 25.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

⁴ อารง สุทธศาสตร์. ปัญหาการเมืองส่วนภูมิภาค และชนกลุ่มน้อย, เล่ม 2. (กรุงเทพมหานคร: สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2529), หน้า 108 - 110.

⁵ George Simson, and J.M. Yinger. Racial and Cultural Minorities, New York: Harper & Row, 1965, p. 2. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, หน้า

นึกคิดของชนกลุ่มใหญ่เป็นสำคัญด้วย แท้ที่จริงแล้วคำว่า ชนกลุ่มน้อยนี้ได้ถือกำเนิดมาจากความรู้สึกนึกคิดของชนกลุ่มใหญ่ ชนกลุ่มใหญ่เป็นผู้นิยาม และกำหนดว่า กลุ่มไหนคือ ชนกลุ่มน้อย ขนาดไหน และอย่างไร ไม่มีชนกลุ่มน้อยกลุ่มไหนที่อยากจะรู้สึกกว่าตนเองเป็นชนกลุ่มน้อย หรือสมัครใจจะเรียกตนเองเช่นนั้น เพราะเป็นสถาบันที่บ่งถึงความด้อยอยู่ในตัว

3. ชนกลุ่มน้อยเป็นกลุ่มชนที่มีความสัมพันธ์ทางการเมืองที่เสียเปรียบ และถูกรอบงำจากชนกลุ่มใหญ่ในระบบสังคมเดียวกัน...เกณฑ์ในการแบ่งชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่มิได้ถือจำนวนบุคคลในแต่ละกลุ่มเป็นสำคัญว่ากลุ่มที่มีจำนวนคนมากจะเป็นชนกลุ่มใหญ่ และกลุ่มที่มีคนน้อยจะกลายเป็นชนกลุ่มน้อย แต่ถือความได้เปรียบเสียเปรียบในด้านความสัมพันธ์เชิงการเมือง นักวิชาการบางคนจึงเปลี่ยนมาเรียกชนกลุ่มใหญ่ว่า "กลุ่มครอบงำ" (dominant group) และเรียกชนกลุ่มน้อยว่า " กลุ่มถูกรอบงำ" (Subordinate group) แทน⁶

4. ความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่นั้นตามปกติเป็นความสัมพันธ์ที่มีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เช่น การแสดงปฏิกริยาต่อต้าน และโต้ตอบความรังเกียจเดียดฉันท์ และเลือกปฏิบัติตลอดจนการแสดง ความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น

ชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่⁷ (majority / minority) จะต้องพิจารณาทั้งจากแง่มุมของอำนาจ จำนวน และกลุ่มชาติพันธุ์ อาจพิจารณาที่ละขั้นตอนได้ดังนี้

ขั้นตอนแรก พิจารณาจากแง่มุมของอำนาจ แบ่งออกได้เป็นกลุ่มที่มีอำนาจ และกลุ่มที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครอง หรือกลุ่มใต้ปกครอง

ขั้นตอนที่สอง พิจารณาจากแง่มุมของจำนวนกลุ่มที่มีจำนวนน้อย และมีอำนาจในประเทศ คือกลุ่มชนชั้นนำ ประชาชนส่วนใหญ่ของประชากรที่ไม่มีอำนาจ คือมวลชน

ขั้นตอนที่สาม พิจารณาจากแง่มุมของกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจ และมีจำนวนมาก คือ ชนกลุ่มใหญ่ (majority group) และกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่มีอำนาจและมีจำนวนน้อย คือ

⁶ Rodin M. William Jr., Strangers Next Door. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, Inc; 1964. Pp. 50, 314. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

⁷ Schermerhorn, R.A., Comparative Ethnic Relations. Chicago and London : The University of chigo Press, 1970. อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์. ปัญหาการเมืองส่วนภูมิภาคและชนกลุ่มน้อย, เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2519), หน้า 5.

ชนกลุ่มน้อย (minority group)

4. จังหวัดชายแดนภาคใต้

ในอดีตจังหวัดชายแดนภาคใต้หมายถึง จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส และจังหวัดสตูล ซึ่งแต่เดิมเรียก 4 จังหวัดนี้ว่า "4 จังหวัดชายแดนภาคใต้" ต่อมาเมื่อปีพุทธศักราช 2506 คณะรัฐมนตรีสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่า การใช้คำว่า "4 จังหวัดชายแดนภาคใต้" อาจก่อให้เกิดการแบ่งแยก จึงได้ลงมติตามข้อเสนอของนายกรัฐมนตรีให้เปลี่ยนชื่อเป็น "จังหวัดชายแดนภาคใต้" เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2506 แต่ปัจจุบันนี้ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้รวมจังหวัดสงขลาเข้าเป็น "จังหวัดชายแดนภาคใต้" โดยยึดเกณฑ์ที่จังหวัดสงขลามีพรมแดนติดต่อกับประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย เช่นเดียวกับ 4 จังหวัดข้างต้น⁸ มีประชากรนับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอื่นเป็นส่วนน้อย การที่ประชากรส่วนใหญ่ในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นมุสลิมก็เพราะท้องถิ่นนี้เคยเป็นดินแดนขึ้นกับมาเลเซีย (หรือมาลายูในสมัยนั้น) มาก่อนที่จะเข้ามาอยู่ในความปกครองของไทยเมื่อประมาณ 150 ปีมาแล้ว และหลังจากมาขึ้นกับไทยแล้วยังคงมีเจ้าผู้ครองนครที่เป็นมุสลิมสืบต่อมาอีกกว่า 50 ปี จนกระทั่งเมื่อเกือบ 100 ปีที่แล้ว จึงได้มีการรวมเข้าสู่การปกครองของส่วนกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนในจังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นจังหวัดภาคใต้ติดกับสี่จังหวัดดังกล่าวแล้ว มีประชากรมุสลิมเพียง 25%⁹

5. ภาษาแม่ท้องถิ่น

สำหรับมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะมีเอกลักษณ์ทางภาษาที่สำคัญสำหรับใช้ในการติดต่อสื่อสารในชีวิตประจำวันนั้น "ภาษาแม่ท้องถิ่น" ที่ได้ฝังรกรากในจังหวัดภาคใต้ก่อนที่พ่อขุนรามคำแหงจะได้ประดิษฐ์อักษรไทยเสียอีก¹⁰ และเมื่อศาสนาอิสลามเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ภาษามลายูจึงกลายเป็นภาษาของการเผยแพร่ศาสนา

⁸ กรมการปกครอง, กระทรวงมหาดไทย, ทำเนียบสถิติของจังหวัดและอำเภอในประเทศไทย, โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, กรมการปกครอง, 2529, หน้า 13 อ้างถึงใน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว สตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส, (ม.ป.ท. : 2531), หน้า 3-2.

⁹ จรัญ มะมูลี, กิติมา อมรทัต, พรพิมล ตรีโชติ, ไทยกับโลกมุสลิม : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 57.

¹⁰ อารง สุทธาศาสน์, ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้, (กรุงเทพมหานคร : พิทักษ์ประชา, 2519), หน้า 145.

อิสลามในหมู่ประชาชนเหล่านี้ไปด้วย เพราะนักสอนศาสนาต่างใช้ภาษามาลายูเป็นสื่อ และมีษัตริย์มะละกาพระองค์หนึ่งได้เปลี่ยนศาสนาเป็นอิสลาม และมะละกาจึงกลายเป็นศูนย์กลางสำคัญของการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในภาคพื้นสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการรับเอาตัวอักษรอาหรับมาปรุงใช้เขียนภาษามาลายู เกิดวรรณคดีนานาชาติทั้งในทางโลกย์และศาสนาขึ้นในภาษานี้จำนวนมาก วัฒนธรรมมาลาญจากมะละกาจึงกลายเป็นวัฒนธรรมหลวงของโลกมาลาญไปโดยปริยาย เมื่อประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ใช้ภาษามาเลย์มาตั้งแต่บรรพบุรุษ ภาษานี้จึงได้ฝังอยู่ในโครงสร้างทางสังคม และความรู้สึกนึกคิดของประชาชนอย่างลึกซึ้ง ไม่ว่าจะเป็คนคิดชาวบ้าน วรรณคดีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ปรัชญาชีวิตหรือการเรียกชื่อสิ่งต่าง ๆ ล้วนแต่สัมพันธ์กับภาษามาเลย์ทั้งสิ้น จึงแทบจะเป็นไปไม่ได้ถ้าจะให้ประชาชนลืมหรือสลัดภาษานี้ไป การสลัดทิ้งภาษาก็เท่ากับสลัดทิ้งทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นของเขา... สำหรับมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งยังด้อยการศึกษาเป็นส่วนมากไม่ใช้เป็นเรื่องง่าย ๆ ที่จะเข้าใจว่าอะไรคือ สัญชาติ สิ่งที่มีเหตุผลและง่ายที่สุด ที่จะบอกว่าตนเองเป็นใครก็คือ ภาษาที่ตนใช้ในชีวิตประจำวัน การที่จะให้มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เรียกตนเองว่าเป็นคนไทย ประชาชนเหล่านี้ก็ไม่เข้าใจว่าทำไมจะต้องเรียกเช่นนั้น ภาษาไทยไม่ใช่สมบัติทางสังคมของพวกเขา บรรพบุรุษก็ไม่เคยใช้มาก่อน แม้แต่ในปัจจุบันมุสลิมภาคใต้ที่ยังคงใช้ภาษาไทย ก็ยังอยู่แค่เพียงเฉพาะกลุ่มเท่านั้น ถึงกระนั้นก็ได้ใช้กันทุกโอกาส¹¹

6. อิสลาม

อิสลาม¹²เป็นคำในภาษาอาหรับมาจากรากศัพท์ว่า “ชะละมะ” หมายถึง การยอมตน ยอมจำนน และการเชื่อฟังในฐานะของศาสนา อิสลามยืนหยัดเพื่อการยอมตน และการเชื่อฟังอัลเลาะห์... อิสลามตามความหมาย อื่น ๆ ตามตัวอักษรของคำว่าอิสลามคือ “สันติ” ซึ่งหมายถึงว่า เราสามารถมีความสุขทางกาย และทางจิต ใจอย่างแท้จริงก็โดยผ่านการยอมตนและการเชื่อฟังของอัลเลาะห์

7. มุสลิม

มุสลิม¹³คือ คำที่ใช้เรียกผู้นับถือศาสนาอิสลามมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต หรือกล่าว

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145 – 147.

¹² ครุฑ อหิมัด. อิสลาม ความหมายและคำสอน, พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อิสลามมีค อะเคเดมี, 2541), หน้า 30.

¹³ เสาวนีย์ จิตต์หมวด. กลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม, หน้า 15.

อีกนัยหนึ่ง มุสลิมคือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม มุสลิมจึงหมายถึง ผู้นอบน้อมมอบตนต่อพระผู้เป็นเจ้า อัลเลาะห์ (ซุบห์) แต่เพียงผู้เดียวอย่างสิ้นเชิงเพื่อความสันติ

8. วัฒนธรรมอิสลาม

วัฒนธรรมอิสลาม¹⁴ หมายถึง สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม ซึ่งเกิดจากการนอบน้อมยอมตนต่ออัลเลาะห์ พระองค์เดียวอย่างสิ้นเชิง เพื่อความสันติสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า วัฒนธรรมอิสลาม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต หรือรูปแบบของพฤติกรรมตลอดจนสิ่งสร้างสรรคต่าง ๆ ที่นำมาจาก หรืออยู่ในขอบข่ายของคัมภีร์อัล-กุรอานและสุนนะหฺของท่านศาสดามุฮัมมัด (คือลฯ)

ขอบข่ายทางทฤษฎี

1. เอกลักษณะของไทยมุสลิมในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้

สำหรับลักษณะเด่นที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีลักษณะทางสังคมแตกต่างจากสังคมอื่น ซึ่งได้แก่ เอกลักษณะทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณะทางศาสนาและวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ทางภาษา เหล่านี้ล้วนมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และเป็นลักษณะเฉพาะของมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

เอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์¹⁵ ประวัติศาสตร์คืออดีตของสังคม เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าเราเป็นใคร หรือมีใครบ้างที่เป็นพวกเดียวกับเรา ประวัติศาสตร์จะสืบเนื่องอยู่ในความสำนึกของบุคคลแต่ละกลุ่ม และบุคคลแต่ละกลุ่มนั้นก็มีความผูกพันอยู่กับประวัติศาสตร์ของตน ชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความสำนึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของตนเองค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “อารยธรรมปัตตานี” หรืออารยธรรมอิสลาม ประชาชนส่วนมากอาจจะนับว่าเป็นกิจจะลักษณะไม่ได้ถึงต้นตอที่มาของอารยธรรมหรือวิวัฒนาการหรือยุคสมัยต่าง ๆ ในลำดับของประวัติศาสตร์ในลักษณะของนักเขียนประวัติศาสตร์ แต่มีเรื่องราวหรือเหตุการณ์ สถานที่

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 226.

¹⁵ อารง สุทธาศาสน์, ปัญหาการเมืองส่วนภูมิภาค และชนกลุ่มน้อย, หน้า 141 - 142.

และโบราณสถานและตัวบุคคลในประวัติศาสตร์ของปัตตานีมีมากมายอยู่ในความทรงจำอยู่ในความสำนึกของประชาชนที่แสดงออกมาในรูปของ ตำนาน คติชาวบ้าน นิยายปรัมปราหรือเรื่องเล่า บางเรื่องอยู่ในรูปของสัญลักษณ์ และบางเรื่องก็อยู่ในความทรงจำโดยตรง อาทิ ประวัติเกี่ยวกับการก่อตั้งเมืองปัตตานี เรื่องราวเกี่ยวกับหมู่บ้านหรือกรือเซะ เป็นต้น

เอกลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม¹⁶ ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่มีบทกำหนดความเชื่อและการปฏิบัติเกือบทุกแง่มุม...วัฒนธรรมในความหมายโดยทั่วไปคือ “แนวทางการดำรงชีวิตของสังคมหรือของกลุ่มแต่ละกลุ่มที่สืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งอย่างไม่ขาดสาย วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แต่ละสังคมถือว่าเป็นสิ่งที่ตั้งงามเป็นแบบฉบับของชีวิตซึ่งคนส่วนมากหวงแหนและปกป้องรักษา” เมื่อเป็นเช่นนี้วัฒนธรรมกับศาสนาก็เป็นเรื่องเดียวกันแยกกันไม่ออก เพราะส่วนหนึ่งของศาสนา (อิสลาม) คือแนวทางการดำรงชีวิตที่สังคม (มุสลิม) ถือว่าถูกต้อง ซึ่งถ้ามองอีกแง่หนึ่ง ก็คือวัฒนธรรมของสังคมนั้นเอง เพราะฉะนั้นถ้าว่ากันโดยหลักการแล้ว การเปลี่ยนเนื้อหาของวัฒนธรรมที่มุสลิมถือปฏิบัติก็เท่ากับเปลี่ยนเนื้อหาของอิสลามนั่นเอง ...ความเชื่อและหลักปฏิบัติประจำวันของชาวไทยมุสลิมมีแหล่งที่มาสองทางคือ 1. บทบัญญัติคำสอนทางศาสนาโดยตรง 2. จารีตประเพณีและการปฏิบัติตั้งแต่ดั้งเดิม ส่วนมากแนวทางการปฏิบัติ ในชีวิตประจำวันมีนัยสำคัญมาจากศาสนา มีความประสมกลมกลืนกันอย่างแนบสนิท จนชาวบ้านธรรมดาแยกไม่ออกว่าส่วนใดมาจากบทบัญญัติโดยตรง และส่วนใดมาจากประเพณี

อารง สุทธาศาสน์ ได้ให้แนวทางเกี่ยวกับเอกลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้คำว่า “ศาสนาวัฒนธรรม” หมายถึงแนวความเชื่อและการปฏิบัติจาก บทบัญญัติคำสอนทางศาสนาโดยตรง และ จากจารีตประเพณีและการปฏิบัติตั้งแต่ดั้งเดิม ไว้ดังต่อไปนี้

1. ศาสนาวัฒนธรรมคือชีวิตของสังคม
2. ศาสนาวัฒนธรรมต้องมีการสืบทอดในสังคม
3. ศาสนาวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้
4. ศาสนาวัฒนธรรมทำให้เกิดเอกลักษณ์ของกลุ่ม

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 148 - 152.

เอกลักษณ์ทางภาษา¹⁷

มุสลิมในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีเอกลักษณ์ที่พิเศษอย่างหนึ่งซึ่งสามารถเห็นได้ชัดเจนคือ เอกลักษณ์ทางภาษา ที่ใช้ติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน

1. **ภาษามาเลย์ท้องถิ่น** เป็นสมบัติของสังคมไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้ ที่ฝังรกรากในสี่จังหวัดภาคใต้...โครงสร้างของภาษาที่ใช้ในสี่จังหวัดภาคใต้ทั้งหมดก็คือ โครงสร้างของภาษามาเลย์
2. **ภาษามาเลย์กับศาสนาอิสลาม** เนื่องจากประชาชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามโดยใช้ภาษามาเลย์เป็นสื่อ ไม่ว่าจะเป็นการสอนตามโรงเรียนปอเนาะหรือตามบ้าน หรือตำราเรียน
3. **ภาษากับมนุษยสัมพันธ์** เช่น การค้าขายที่ต้องอาศัยการติดต่อสื่อสาร พ่อค้าชาวจีนหรืออินเดียที่ค้าขายจะสามารถพูดภาษามาเลย์ท้องถิ่นได้อย่างรวดเร็ว เพื่อสนองตอบต่อความต้องการทางธุรกิจ และเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี

2. ความขัดแย้งระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่เกิดขึ้นได้อย่างไร

การวิเคราะห์แนวความคิดเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย¹⁸ เกี่ยวกับปัญหาชนกลุ่มน้อย โดยกล่าวว่าควรจะต้องยึดเป็นหลักอยู่ตลอดว่า ชนกลุ่มน้อยนั้นเป็นกลุ่มที่มีธรรมชาติสัมพันธ์ (inherently related to) กับชนกลุ่มใหญ่และจะเรียกชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งว่าเป็นชนกลุ่มน้อยก็โดยการที่อิงถึงชนกลุ่มใหญ่เท่านั้น เพราะฉะนั้น คำว่าปัญหาชนกลุ่มน้อยนั้นควรจะต้องเป็นปัญหาที่สามารถเกี่ยวโยงทางใดทางหนึ่งกับชนกลุ่มใหญ่ ถ้าไม่มีการเกี่ยวโยงดังกล่าวก็ไม่น่าจะเรียกว่าเป็นปัญหาชนกลุ่มน้อย ถ้าสามารถแสดงให้เห็นว่าการที่ชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งมีระดับการศึกษาต่ำฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีใจผู้ร้ายชุกชุม เป็นผลสืบเนื่องมาจากการปฏิบัติของชนกลุ่มใหญ่ เช่น ใจที่จะตัดโอกาส มีการเลือกปฏิบัติหรือกีดกันอย่างใดอย่างหนึ่ง ปัญหาเหล่านี้ก็น่าจะเป็นปัญหาชนกลุ่มน้อย อีกปัญหาหนึ่งซึ่งนิยมศึกษากันมากคือ ปัญหาทัศนคติของชนกลุ่มน้อยที่มีต่อรัฐบาล นักวิจัยอาจจะพบว่าชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มนั้นมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อรัฐบาลแต่นี่ก็ยังไม่ใช่ปัญหาชนกลุ่มน้อยเสียทีเดียว ขึ้นอยู่กับว่าชนกลุ่มน้อยนั้นมีทัศนคติที่ไม่ดีอย่างไร เพราะในหมู่ชนกลุ่มใหญ่เองก็มีช่องว่างอยู่มากกับรัฐบาล และ

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 152 - 156.

¹⁸ อารง สุทธศาสตร์น. "วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย". วารสารการศึกษาแห่งชาติ, หน้า 29 - 31.

มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อรัฐบาลได้เช่นเดียวกัน เช่น ความรู้สึกที่ว่ารัฐบาลมิได้มีความจริงใจกับประชาชน เป็นต้น

ตามความหมายอันแท้จริงแล้วปัญหาชนกลุ่มน้อยเป็นปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยในฐานะชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่ในฐานะชนกลุ่มใหญ่ ที่เน้นคำว่า “ฐานะ” เพราะประชาชนแต่ละกลุ่มนั้นมีหลายสถานภาพ ยกตัวอย่างชาวไทยมุสลิมชนกลุ่มนี้มีหลายสถานภาพด้วยกัน เช่น ในฐานะชาวมุสลิม ในฐานะประชาชนชาวไทย ในฐานะชาวชนบทหรือชาวเมือง ในฐานะชนกลุ่มน้อย ... ในกรณีของสี่จังหวัดภาคใต้ บางคนเข้าใจผิดคิดว่าถ้าให้ข้าราชการส่วนใหญ่มุสลิมแล้ว ปัญหาความขัดแย้งระหว่างข้าราชการและประชาชนก็จะหมดไป ความจริงไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น ปัญหาการเหยียดศาสนาและวัฒนธรรมจะหมดไป ปัญหา การสื่อสารจะหมดไปแต่ปัญหาช่องว่างระหว่างข้าราชการและประชาชนก็ยังคงจะมีอยู่ เพราะปัญหาช่องว่างดังกล่าวไม่ใช่เป็นปัญหาระหว่างชนกลุ่มใหญ่ และชนกลุ่มน้อย แต่เป็นปัญหาของทุกกลุ่มสังคมในประเทศไทย.. ถ้าจะกล่าวกันอย่างกว้าง ๆ ปัญหาชนกลุ่มน้อยคือ ปัญหาความสัมพันธ์ที่ออกมาในรูปของความตึงเครียดและความขัดแย้งระหว่างชนกลุ่มน้อยในฐานะชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่ในฐานะชนกลุ่มใหญ่

3. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม กับสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

เนื่องจากศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่กำหนดความเชื่อและการปฏิบัติเกือบทุกแง่มุม บรรพาคำสอนทั้งที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ จริยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์รวมทั้งมีคำสอนเกี่ยวกับโลกนี้และโลกหน้า มีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ซึ่งได้กำหนดรูปแบบของพฤติกรรมของมุสลิมไว้อย่างมั่นคง มีการปฏิบัติเป็นแบบฉบับที่แน่นอน ดังนั้นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลักการของศาสนาอิสลามจึงกระทำมิได้ นอกจากจะปฏิบัติตามบทบัญญัติโดยตรงแล้วมุสลิมยังได้รับอิทธิพลจากขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมาจนกลายเป็นวิถีชีวิต ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเอกลักษณ์ของมุสลิมและถือเป็นลักษณะเด่นอย่างชัดเจน โดยถือว่าเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่จะต้องเรียนรู้และปฏิบัติ ตลอดจนเผยแพร่ศาสนาของตนหากผู้ใดละเว้นก็จะถือว่าเป็นบาป และเอกลักษณ์ของมุสลิมที่เห็นเด่นชัดคือ การไม่ร่วมในพิธีกรรมในศาสนาอื่น มีการปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัด เช่น การตั้งครอบครัวมักจำกัดอยู่แต่เฉพาะในหมู่มุสลิม จะเห็นได้ชัดจากการสมรส แทบจะไม่มี

หญิงมุสลิมสมรสกับชายพุทธเลย เพราะมุสลิมถือว่าการสมรสกับคนต่างศาสนาเป็นบาป นอกจากนี้ การแต่งกายก็มีลักษณะเฉพาะซึ่งมีบัญญัติไว้เป็นศาสนบัญญัติ เช่นถ้าเป็นสตรีจะแต่งกายให้ยั่วยวน กามรมณ์มิได้ ฉะนั้นการที่จะเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับคนมุสลิมแทบจะเป็นไปไม่ได้ เพราะ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้น ย่อมหมายถึงเป็นการเปลี่ยนแปลงหลักการและเนื้อหาของศาสนา อิสลาม โดยลักษณะดังกล่าวแล้ว ลักษณะทางสังคมของมุสลิม จึงมีลักษณะเป็นสังคมปิด (Closed society) แทบทุกสิ่งทุกอย่างจะทำให้ผสมกลมกลืนกับสังคมอื่นได้ยาก หากเรื่องนั้นไม่สอดคล้องกับ บัญญัติทางศาสนา¹⁹ ดังนั้นถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดน ภาคใต้ การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องไม่ขัดกับหลักการของศาสนา ซึ่งอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบ ช้า ๆ ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป

4. สถาบันสังคมในศาสนาอิสลาม

4.1 สถาบันศาสนา

อีมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) กล่าวว่าศาสนาเป็นระบบรวมทางความเชื่อถือและการ ปฏิบัติตามพิธีกรรมต่างๆ (Beliefs and practices) ที่สัมพันธ์กับบรรดาสังคหภาพ ซึ่งรวมกันอยู่ในชุมชนเดียวกันที่เรียกว่า วัดหรือศาสนสถาน อันทุกคนจะต้องยึดมั่นอยู่กับสิ่งเหล่านี้²⁰

คำว่าศาสนา (Religion) คือ การมอบศรัทธาบูชาพระเจ้าผู้มีอำนาจอยู่เหนือตน ด้วยความ เคารพยำเกรง มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ²¹ คือ 1. มีลักษณะความเชื่อว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก และสรรพสิ่งในโลก 2. มีหลักเชื่อว่า คำสอนต่างๆ มาจากพระเจ้า ทั้งที่เป็นส่วนธรรมจรรยาและ กฎหมายในสังคม 3. มีหลักความเชื่อบางอย่างเป็นอจินไตย คือ เชื่อไปตามคำสอนโดยไม่คำนึงถึงข้อ พิสูจน์ (ตามหลักวิทยาศาสตร์) แต่อาศัยอำนาจแห่งเทพเจ้าผู้อยู่เหนือตนเป็นเกณฑ์ 4. มีหลักการ การยอมมอบตน มอบการกระทำของตนและอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับตนให้พระเจ้าด้วยความจงรักภักดี โดยไม่ต้องมีอะไรอื่น

¹⁹ อุทัย หิรัญโต. มุสลิมในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2521), หน้า 33-75.

²⁰ Talcott Parson. The structure of social action. New York : Free Press, 1969. p. 412. อ้างถึงใน บุญลือ วันทยานนท์. สังคมวิทยาศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : กิ่งจันทร์การพิมพ์, 2529), หน้า 25.

²¹ บุญลือ วันทยานนท์. สังคมวิทยาศาสนา, หน้า 49.

สถาบันศาสนา หมายถึง คำสอนซึ่งเป็นความเชื่อที่แน่นแฟ้น และเป็นแบบแผนใหม่ ซึ่งแต่ละศาสนาอาจจะมีคำสั่งสอนเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันทั้งในด้านรูปลักษณะและหน้าที่ทางสังคม โดยมีจุดหมายอย่างเดียวกันคือ สอนให้คนเป็นคนดี ให้คนเข้ากับสังคมหรือยอมให้สังคมให้คนมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ให้มีความสามัคคี ให้มีบรรทัดฐานในการปฏิบัติ ตลอดจนเป็นที่รวมแห่งความเชื่อ และความเคารพนับถืออันสูงสุดของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกัน และสถาบันศาสนากับศาสนาอิสลามนั้น อิสลามได้ให้คำสอนอันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติแก่มวลมนุษย์เป็นแบบแผนของความคิด และการกระทำในด้านต่าง ๆ จิตใจ ความเชื่อทางสังคม พิธีกรรม ศาสนาอิสลามเน้นเพื่อให้เห็นความสำคัญอันทัดเทียมระหว่างชีวิตในโลกปัจจุบันกับชีวิตในโลกอนาคต ไม่ได้สอนให้มนุษย์มีความโน้มเอียงไปทางใดทางหนึ่ง แต่จะเน้นหนักแต่เพียงการสะสมความดี และห่างไกลจากความชั่วทั้งหลาย หลักการของอิสลามอันเด่นชัดคือเน้นเป้าหมายของชีวิตไว้ 2 ด้าน²² คือ 1. การทำจิตใจให้สะอาดเกลี้ยงเกลา 2. ปรับปรุงเสริมสร้างสังคมที่มีรากฐานมาจากหลักการที่ปรากฏในคัมภีร์อัล-กุรอานและตามแบบฉบับของศาสนทูต อิสลามสร้างดุลยภาพในเรื่องสิทธิส่วนตัวของแต่ละคนกับสิทธิส่วนรวม สอนให้มนุษย์มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม จัดระเบียบมนุษยชาติให้เป็นสังคมและรัฐและให้แต่ละคนตลอดจนสังคมทั้งหมดทำประโยชน์ต่อส่วนรวม และไม่แยกเรื่องวัตถุออกจากจิตใจ

4.2 สถาบันการเมือง²³

บทบัญญัติของศาสนาอิสลามนั้น เป็นบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้าของที่ครอบคลุมชีวิตของมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม การเมืองการปกครอง รวมทั้งเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตและแนวทางของความสัมพันธ์ในสังคม เพราะฉะนั้นพฤติกรรมทางการเมืองการปกครองของสังคมอิสลาม เพราะมุสลิมจะต้องอยู่ภายใต้กรอบของบทบัญญัติทางศาสนา ดังนั้นผู้ที่จะสามารถเป็นนักการเมืองการปกครองในทรรศนะของอิสลามนั้น จะต้องเป็นผู้รู้ทางศาสนาเป็นคุณสมบัติพื้นฐาน เพื่อใช้บทบัญญัติทางศาสนาเป็นแนวทางในการปกครอง เพราะการปกครองตามหลักการศาสนาอิสลาม แม้แต่ผู้รู้ทางศาสนาก็ไม่อาจที่จะออกบทบัญญัติหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะบทบัญญัติต่าง ๆ ในการปกครองส่วนใหญ่มีกำหนดอยู่แล้วในคัมภีร์ เพราะฉะนั้นผู้ปกครองในทรรศนะของอิสลามนั้นคือผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของพระผู้เป็นเจ้าของเท่านั้น สำหรับศาสนาอิสลาม อำนาจอธิปไตย

²² อิมรอน มะมูลิม. ศาสนาอิสลามเบื้องต้น. (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2524), หน้า 29 - 30.

²³ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชา พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย. (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์. 2531), หน้า 400 - 408.

ถือว่าเป็นของพระผู้เป็นเจ้าแต่ผู้เดียวในการที่จะกำหนดแนวทางการปฏิบัติของมนุษย์ มนุษย์เป็นเพียงผู้สืบเจตนารมณ์ของพระผู้เป็นเจ้าหรือนำบัญญัติของพระองค์มาปฏิบัติ จะเอาบัญญัติอื่นหรือกำหนดบัญญัติเองมาใช้แทนไม่ได้

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อม มนุษย์ก็สามารถที่จะออกกฎเกณฑ์ หรือกำหนดแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่และเวลาได้ เพียงแต่จะต้องกระทำให้สอดคล้องกับซุนนะห์ ซึ่งหมายถึง แบบอย่างการปฏิบัติและวาจาของท่านศาสดาซึ่งปกติแล้วคำสอนของอิสลามนั้นมาจากสองทางด้วยกันคือ 1. คัมภีร์อัล-กุรอาน ซึ่งถือว่าเป็นบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้าทั้งในแง่เนื้อหาและศัพท์ 2. แบบฉบับของท่านศาสดามุฮัมมัด หรือซุนนะห์ ซึ่งถือว่าเป็นการสาธิตบัญญัติและเจตนารมณ์ของพระผู้เป็นเจ้า ถ้าในกรณีที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์อัล-กุรอาน และในหะดีษเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ อิสลามอนุญาตให้มนุษย์กำหนดขึ้นโดยอนุมานจากแหล่งทั้งสองดังกล่าว ในการอนุมานนี้มีหลักปฏิบัติอยู่ 2 ประการคือ 1. การใช้เหตุผลให้ดีที่สุด เหตุผลนี้ควรจะต้องตั้งอยู่บนมาตรฐานและเจตนารมณ์ของอิสลาม หลักการนี้ตามนิติศาสตร์อิสลามเรียกว่า "อิจตีฮาด" 2. การใช้มติของคนหลายคน หมายความว่า การใช้เหตุผลตามครรลองของอิสลามแต่เพียงอย่างเดียวอาจจะยังไม่เพียงพอ จำเป็นจะต้องให้มีความสอดคล้องในเหตุผลดังกล่าวระหว่างบุคคลหลายๆ คน หรือมีมติร่วมกันนั่นเอง หลักนี้ในทางนิติศาสตร์อิสลามเรียกว่า "อิจมา"

ในการศึกษาหาเหตุผลและการเห็นสอดคล้องต้องกันในการกำหนดแนวทางปฏิบัติเพิ่มเติมจากคัมภีร์และหะดีษ จำเป็นจะต้องกระทำโดยผู้และมีคุณธรรม ไม่ใช่มติสาธารณะ ซึ่งนักวิชาการอิสลามหลายท่านได้กำหนดเงื่อนไขต่ำสุดสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ตีความและปรับใช้กฎของพระผู้เป็นเจ้าแล้วใช้ 3 ประการ คือ

1. จะต้องเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้ในคัมภีร์อัล-กุรอานและแบบฉบับของท่านศาสดาอย่างละเอียดลึกซึ้ง
2. จะต้องมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในปัญหาหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งจะปรับใช้หรือตีความตามกฎหมายอิสลาม
3. จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมสูง

4.3 สถาบันการศึกษา

อิสลามให้ความสำคัญกับการศึกษามากถือว่า การศึกษาเท่ากับเป็นการภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า โดยกำหนดว่าไม่ว่าคนรวยหรือคนจนย่อมมีโอกาสที่จะศึกษาได้อย่างเท่าเทียมกันไม่ว่าจะอยู่ชน

ชั้นใดก็ตาม และถือว่าเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชายที่ต้องแสวงหาความรู้²⁴ ซึ่งจุดประสงค์ของการศึกษาแห่งอิสลาม²⁵ มีดังต่อไปนี้

1. การอบรมทางศีลธรรม เป็นความจำเป็นของการศึกษาแห่งอิสลาม สำหรับเป้าหมายแรกและเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาแห่งอิสลาม คือ การขัดเกลาทางศีลธรรมและการอบรมทางจิตวิญญาณ แต่ละบทเรียนต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศีลธรรม และครูทุกคนต้องถือว่า จริยธรรมทางศาสนา อยู่เหนือสิ่งอื่นใด

2. เพื่อการดำเนินชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรมในเวลาเดียวกัน
3. เน้นในแง่ที่เป็นประโยชน์ของการศึกษา
4. การศึกษาวิชาการเพื่อวิชาการ
5. การศึกษาสายอาชีพทางคณิตและอุตสาหกรรมเพื่อการเลี้ยงชีพ

การที่อิสลามบังคับเรื่องการศึกษาเนื่องจากเป็นวิธีการที่ดีที่ทำให้โลกและประเทศชาติเจริญก้าวหน้า ถ้ามีการใช้ความรู้ นั้น มุสลิมต้องศึกษาหาความรู้ใช้ความรู้ นั้นและมีความจริงจังในการใช้ความรู้ การใช้ความรู้หมายถึง การขัดเงากระจกของหัวใจให้สะอาดปราศจากรอบฝุ่นฝ้ายของความชั่วและประดับด้วยคุณลักษณะแห่งศีลธรรม อชน ความอดทน ความจริงใจ ความกตัญญู และความซื่อสัตย์เป็นต้น²⁶

อิสลามส่งเสริมการศึกษา โดยถือเป็นที่หน้าที่เหนือมุสลิมชายหญิงทุกคน จุดหมายการศึกษาเพื่อรู้จักพระอัลเลาะห์การดำเนินชีวิตถูกต้องตามครรลองของอิสลาม ส่งเสริมการใช้เหตุผล ค้นคว้าทดลอง ซึ่งคือการศึกษาธรรมชาติและปรากฏการณ์ธรรมชาติเพื่อจะได้เข้าใจธรรมชาติตามหลักวิทยาศาสตร์ อีกทั้งการศึกษาชีวิตอลละเรื่องราวของมนุษย์ เพื่อความเข้าใจถึงจุดหมายปลายทางและหลักการดำเนินชีวิตที่แท้จริง นอกจากนั้นให้ศึกษาวิชาชีพเพื่อประกอบอาชีพในโลกนี้และสร้างความเจริญทางวัตถุบนพื้นฐานด้านจิตใจ และการศึกษายังเป็นหน้าที่สำหรับมุสลิมทุกคนที่จะต้องศึกษาให้รู้หลักการทางศาสนา คือ การอ่านและเข้าใจในความหมายของพระคัมภีร์อัล-กุรอาน เพื่อนำไปปฏิบัติให้เป็นผลในการดำรงชีวิตตามแบบฉบับของนบีมุฮัมมัด และเพื่อความเจริญความสุขแห่งชีวิต เพราะอิสลามถือว่าบุคลิกภาพของแต่ละคนเป็นหน่วยเดียวกัน ทั้งร่างกาย จิตใจ และพฤติกรรม ซึ่งย่อมสัมพันธ์กับลักษณะของสังคม ดังนั้นการสร้างสิ่งแวดล้อมในสังคมให้ดีงาม จะมีผลต่อลักษณะ

²⁴ มุฮัมมัด อะญีเยฮ์ อัล-อิบรอฮีม. การศึกษาในอิสลาม, แปลโดย มุฮัมมัด อมีน บินกาซัน. (กรุงเทพมหานคร: อัล-ญายาด, 2521), หน้า 1.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6-11.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-28.

นิสัยใจคอของคนในสังคมด้วย ซึ่งถือเป็นอุดมการณ์ของหลักศาสนาอิสลาม และมีคำสอนในทุกเรื่อง ของชีวิตมนุษย์จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ดำรงสำหรับมนุษย์ เรียกว่า วัฒนธรรมอิสลาม²⁷

4.4 สถาบันเศรษฐกิจ

อีมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) ได้กล่าวถึงสถาบันเศรษฐกิจกับศาสนาไว้ว่า ศาสนามี ส่วนประกอบด้านสังคม ศาสนามีส่วนประกอบด้านสังคม เศรษฐกิจ และสังคมก็มีส่วนประกอบด้าน ศาสนา การที่สมาชิกของสังคมมีความเชื่อทางศาสนาเหมือนกัน มีผลทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกันขึ้นภายในสังคม และในขณะเดียวกันความเชื่อที่เหมือนกันนี้ก็ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่ง ไปอีกรุ่นหนึ่ง โดยพื้นฐานหลักการในการผลิตในระบบทุนนิยมและหลักการของระบบอิสลามเป็นหลัก การเดียวกันคือ หลักการสวัสดิการในทางเศรษฐกิจ (Principle of economic welfare) ซึ่งหลักการ ผลิตของอิสลามจะมีพื้นฐานมาจากคัมภีร์อัล-กุรอาน และซุนนะห์ มีองค์ประกอบของการผลิตโดยทั่ว ไปประกอบด้วย²⁸

1. ที่ดิน เป็นปัจจัยการผลิต นอกจากการใช้ประโยชน์ที่ดินแล้ว อิสลามยังกำหนดให้ใช้ที่ดิน เพื่อการสาธารณสุขของชุมชนด้วย โดยคัมภีร์อัล-กุรอานและซุนนะห์ได้กำหนดให้ทำการเพาะปลูกที่ เหมาะสมในที่ดินและให้ปรับปรุงที่ดินที่แห้งแล้งเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ โดยการรดน้ำและเพาะปลูก พืชลงบนที่ที่ดินดังกล่าว²⁹

2. แรงงาน เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ทั้งนี้อิสลามได้กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้าง และคนงานไว้ โดยนายจ้างผู้รับคนงานเข้าทำงานจะต้องรับผิดชอบต่อคนงานตามหลักการของ ศาสนา

3. ทุน ระบบเศรษฐกิจอิสลามจะต้องปราศจากดอกเบี้ย อิสลามได้สร้างเกราะป้องกันดอกเบี้ยแก่คนจน โดยกำหนดความรับผิดชอบทางศีลธรรมแก่คนรวยที่จะต้องดูแลคนจน เป็นการเอื้อเพื่อ เกื้อกูลกันด้วยระบบชะกาต อัล-เลาะห์ได้ทรงกำหนดให้ชะกาตเป็นบัญญัติบังคับใช้แก่ทรัพย์สินใน จำนวนที่กำหนดไว้³⁰ นอกจากนี้อิสลามยังยอมรับการประกอบธุรกิจและการถือครองทรัพย์สินของ เอกชนโดยกำหนดหลักเกณฑ์ให้มีการกระจายผลประโยชน์แก่คนจนด้วย ด้วยวิธีดังกล่าวอิสลามได้

²⁷ ซัจด์ชัย มุรุษทัตติม, ไทยมุสลิม, (กรุงเทพมหานคร : แพรวทิพย์, 2519), หน้า 126-127.

²⁸ อัล-กุรอาน บทที่ 32 โองการที่ 27.

²⁹ อัลลามาน เหมมานะ, ธนาคารไม่มีดอกเบี้ยตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม, วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลาม, วิทยาลัยอิสลามศึกษา, 2539, หน้า 24 - 26.

³⁰ อิมรอน มุกดี, อิสลามกับระบบดอกเบี้ย, แปลโดย อับดุลฮาคิม ชัยฮัดมุกฎบ . (กรุงเทพมหานคร : สายสัมพันธ์, 2521), หน้า 9 - 15.

ประสานประโยชน์ระหว่างการลงทุนของสิ่งตรงข้ามกันคือ การลดกระแสการบริโภคและการเพิ่มการบริโภคในอนาคต³¹

4. ผู้ประกอบการ ในระบบเศรษฐกิจอิสลาม ผู้ประกอบการตั้งอยู่บนพื้นฐานของทุนยิ่งกว่าพื้นฐานของการกู้ยืม ผู้จัดการองค์กรจะมีแนวโน้มในการที่จะบริหารองค์กรภายใต้ทุนที่มาจากถือหุ้นหรือตามส่วนกำไรในการเข้าหุ้นส่วน เมื่อไม่มีการคิดดอกเบี้ยในการประกอบธุรกิจ ดังนั้นไม่ว่าเจ้าของกิจการ ผู้ลงทุน นักธุรกิจก็จะถือเป็นปัจจัยการผลิตหนึ่งเดียวกับองค์กร โดยเน้นที่ความสามารถของผู้บริหารองค์กรเป็นสำคัญ

4.5 สถาบันครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญที่สุด เป็นหน่วยของสังคมที่มีความสัมพันธ์และความร่วมมืออย่างใกล้ชิด³² Burgess กับ Locke ได้ให้คำจำกัดความของครอบครัวว่าจะต้องมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

1. ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลที่มารวมกันโดยการสมรส หรือความผูกพันทางโลหิตหรือการมีบุตรบุญธรรม
2. สมาชิกของครอบครัวเหล่านี้อยู่รวมกันภายในครัวเรือนเดียวกัน
3. ครอบครัวเป็นหน่วยของการติดต่อโต้ตอบระหว่างบุคคล
4. ครอบครัวถ่ายทอดวัฒนธรรม

หน้าที่ของครอบครัว

1. สร้างสรรค์สมาชิกใหม่
2. บำบัดความต้องการทางเพศ (sexual gratification)
3. เลี้ยงดูผู้เยาว์ให้เจริญเติบโต
4. ให้การอบรมสั่งสอนแก่เด็กให้รู้จักระบบของสังคม (socialization) ตั้งแต่เกิดจนตาย
5. กำหนดสถานภาพ (social placement)
6. ให้ความรักและความอบอุ่น

ศาสนาอิสลามส่งเสริมการสมรส เพราะการสมรสนั้นสามารถป้องกันความเสื่อมเสีย ต่าง ๆ อันจะเกิดขึ้นได้ทุกขณะการที่มนุษย์จะมีคู่ครองกันนั้น เหตุผลที่สำคัญคือ มีกล่าวไว้ในอัล-กุรอานว่า

³¹ Muhammad Abdul Mannan, Islamic Economic : Theory and Practec. P. 60. อ้างถึงใน ซัลมาน เหมมานะ. ธนาคารไม่มีดอกเบี้ยตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม, หน้า 25.

³² สุภัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 71 - 77.

เพื่อต้องการที่จะให้มนุษยชาติทั้งหลายได้ตระหนักถึงความเป็นมนุษย์ ความเป็นตัวของตัวเอง การรวมกันเป็นครอบครัวเป็นสังคมจะต้องอยู่รวมกันเป็นปึกแผ่นดังกล่าวยังจะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน โดยเหตุนี้พระเจ้าจึงอนุญาติและส่งเสริมให้มนุษยชาติทั้งหลายได้มีการแต่งงานครองคู่ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เนื่องจากสามีภรรยา นั้นหลังจากใช้ชีวิตร่วมกันแล้วจะก่อให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกัน โดยส่งเสริมให้มีการสำแดงออกซึ่งความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

การแต่งงานในศาสนาอิสลามนั้น เท่ากับว่าศาสนาอิสลามสนับสนุนการวางพื้นฐานทางสังคม โดยเริ่มที่ครอบครัวอันเป็นหน่วยแรกของสังคม ชายและหญิง ต้องตระหนักถึงหน้าที่ของตนเอง ตลอดจนเหตุผลในการสร้างครอบครัวการแต่งงานหรือการสมรสจึงถือเป็นวัฒนธรรมของอิสลามอย่างหนึ่งที่มุสลิมจำเป็นจะต้องประพฤติโดยเคร่งครัด³³

อิสลามนั้นมิมีกฎเกณฑ์ในการแต่งงานแบบการแต่งงานภายในกลุ่ม (Endogamy) เนื่องจากขอบเขตเรื่องศาสนาซึ่งมีกำหนดไว้แต่ไม่ได้ห้ามในเรื่องของเชื้อชาติ ไม่ว่าเชื้อชาติใดก็ตามถ้านับถือศาสนาอิสลามก็สามารถแต่งงานกันได้ โดยคู่ครองนั้นจะสามารถมีได้หลายคนในลักษณะผัวเดียวเมียหลาย (Polygamy) คือการอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้ 4 คน

แนวความคิดและทฤษฎี

1. แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องสถาบันศาสนาของ เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) ในการพิจารณาของเดอร์ไคม์ใช้แนวความคิดแบบหน้าที่นิยม (Functionalism) ซึ่งพูดเกี่ยวกับศาสนา ว่าคือ เครื่องยึดเหนี่ยวของสมาชิกในสังคม พิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้คนมารวมตัวกัน และทำให้เกิดความเหนียวแน่นขึ้นในสังคม ศาสนาทำให้ลักษณะของปัจเจกบุคคลลดลง

หน้าที่ของสถาบันศาสนาที่มีต่อสังคมสามารถจะสรุปได้ดังนี้³⁴คือ

1. มีหน้าที่ในการฝึกบุคคลเพื่อเข้าสู่สังคม (prepare men for social life) โดยการสอนหลักการดำเนินชีวิต (self discipline) และความอดทนในการดำรงชีวิต

³³ อิมรอน มะมูลิม. ศาสนาอิสลามเบื้องต้น, หน้า 87 – 88.

³⁴ Emile Durkheim. The Elementary Forms of Religious Life, แปลโดย J.W.Swain, N.Y. : Free Press, 1961 เล่ม 2 บทที่ 5-7 อ้างถึงใน กุทขังค์ กุณทลบุตร. แนวคิดและทฤษฎีสังคมวิทยาในยุคเริ่มต้น, (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2528), หน้า 62-63.

2. ประเพณีทางศาสนาทำให้บุคคลที่มาพร้อมเกิดความยึดเหนี่ยวกันขึ้น และทำให้เกิดความผูกพันทางสังคม (social solidarity)
3. การปฏิบัติหรือการมีพิธีกรรมทางศาสนา มีหน้าที่ในการรักษาวัฒนธรรมทางสังคมไว้ และฟื้นฟูวัฒนธรรมเก่า ๆ ขึ้นมา (maintains and revitalizes function) และยังมีหน้าที่ในการสืบทอดวัฒนธรรมซึ่งเป็นมรดกทางสังคมต่อไป
4. หน้าที่ของศาสนาก็คือ ตอบสนองในด้านอารมณ์ ของสมาชิกในสังคม (euphoric function) ทำให้อารมณ์เศร้าหมองหายไปหรือลดลง และทำให้สมาชิกในสังคมมีความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

จากความคิดของเดอริคเอร์ไคม์จะเห็นได้ว่า ศาสนาคือ ผลรวมความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของสมาชิกในสังคม ตลอดจนการปฏิบัติหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกในสังคม ซึ่งจะมีจุดรวมในชุมชน เช่น มัสยิดเป็นต้น และหน้าที่ของศาสนาก็เพื่อประโยชน์ร่วมของสมาชิกในสังคมทั้งหมด ดังที่ได้กล่าวมา 4 ประการข้างต้น พิธีกรรมทางศาสนาทำให้บุคคลเข้ามาร่วมกันและเกิดความเหนียวแน่น (Solidarity) ขึ้นในสังคม กล่าวง่าย ๆ คือ เดอริคเอร์ไคม์จะไม่พูดถึงหน้าที่ของสถาบันศาสนาที่มีต่อบุคคล (individual) แต่เดอริคเอร์ไคม์ จะเน้นในเรื่องหน้าที่ของสถาบันทางศาสนาที่มีต่อสังคมทั้งหมด

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม³⁵

ข้อสมมติของทฤษฎีเกี่ยวกับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมนี้ เป็นการกล่าวถึงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง ที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึง ปัจจัยด้านวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

2. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ทฤษฎีนี้กล่าวถึงว่า สังคมต้องมีความมั่นคงไม่ต้องมีความสนใจในเรื่องของการเปลี่ยนแปลง เพราะเชื่อว่า ถ้าส่วนประกอบหนึ่งส่วนประกอบใดของสังคมเปลี่ยนแปลงไป ส่วนประกอบอื่นจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เพื่อที่จะให้สังคมส่วนรวมมีความมั่นคงต่อไป ซึ่งในที่นี้อาจกล่าวได้ว่า หลักการทางศาสนาอิสลามที่กำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมุสลิม ได้กำหนดได้อย่างละเอียดทุกแง่มุม ให้บุคคลในสังคมปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

³⁵ สมศักดิ์ ศรีสันติกุล. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม : แนวทางการศึกษา วิเคราะห์และวางแผน. พิมพ์ครั้งที่ 2. (ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2529), หน้า 66 - 83.

แปลงได้ยาก หรือเปลี่ยนแปลงได้แต่น้อยมาก ต้องขึ้นอยู่กับข้อกำหนดกฎเกณฑ์ทางศาสนา ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า สังคมมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้จึงมีความมั่นคงและไม่ต้องการ การเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงจะเข้าไปก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านอื่นด้วย

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มีข้อสมมติฐานดังต่อไปนี้

1. ทุกสังคมประกอบขึ้นด้วยการบูรณาการรวมหน่วย (integration) ของหน่วยต่าง ๆ หรือ ส่วนประกอบหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ทางสังคม และแนวทางของศาสนาอิสลามได้กำหนดให้บุคคลในสังคมมีการรวมกลุ่มกัน จากพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การละหมาดร่วมกันวันศุกร์ การละหมาดคนตาย พิธีกรรมการกินบุญ การละหมาดร่วมกันในมัสยิดวันละ 5 เวลา เป็นต้น

2. ทุกองค์ประกอบทางสังคมแต่ละส่วนจะทำหน้าที่หรือประโยชน์ซึ่งกันและกัน เพื่อความสมบูรณ์และความอยู่รอดทางสังคม การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เป็นชุมชนของชาวมุสลิมจะมีมัสยิดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน รวมถึงข้อกำหนดต่าง ๆ เช่น การรับประทานอาหารที่จะต้องเป็นอาหารฮาลาลเท่านั้น

3. ทุกสังคมมีแนวโน้มที่จะรักษาความสมดุลภาพ ในการพยายามรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของมุสลิมนี้เอง อาจก่อให้เกิดความไม่เข้าใจ และเกิดความขัดแย้งในด้านอื่น ๆ ตามมา

4. ทุกสังคมจะมีความมั่นคงเนื่องจากสมาชิกภายในสังคมมีความสอดคล้องและความเข้าใจ เรื่องของสถานภาพ ค่านิยม ฯลฯ ซึ่งกันและกัน มุสลิมในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการดำรงชีวิตตามหลักการทางศาสนาที่ให้ทุกคนมีการปฏิบัติไปในแนวทางที่เหมือนกัน ดังนั้น ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ของมุสลิมจึงมีค่านิยมพื้นฐานที่เหมือนกัน

3. **ทฤษฎีความขัดแย้ง** ทฤษฎีนี้มีข้อสมมติหลักคือ ไม่สนใจความมั่นคงทางสังคม แต่สนใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งมีชีวิตทุกชนิดจะต้องผ่านพบ เน้นถึงความไม่แน่นอนของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีข้อสมมติดังต่อไปนี้

1. ทุกสังคมต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทุกขณะทุกหนทุกแห่ง ถึงแม้ว่ามุสลิมจะนับถือศาสนาอิสลามเป็นระบอบในการดำเนินชีวิต แต่มุสลิมก็เป็นมนุษย์ที่ย่อมมีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับสังคมชนกลุ่มใหญ่

2. ทุกสังคมมีความขัดแย้งอยู่ตลอดเวลา ความขัดแย้งนี้กล่าวได้ว่า ส่วนหนึ่งมีสาเหตุจากความไม่เข้าใจในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของซึ่งกันและกัน ที่ต้องการความละเอียดอ่อนและความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เช่น การส่งผู้ปกครองจากส่วนกลางที่เป็นไทยพุทธ ซึ่งไม่เข้าใจวัฒนธรรมความเป็นอยู่และประเพณีของชาวไทยมุสลิม ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันเรื่อยมา

3. พื้นฐานส่วนต่าง ๆ ในสังคม หรือองค์ประกอบของสังคมสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากสังคมมุสลิมในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น ยังต้องอยู่ภายใต้การปกครองจากส่วนกลาง และจากชนกลุ่มใหญ่ที่พยายามให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากนโยบายการผสมกลมกลืน จึงได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การให้เปลี่ยนชื่อเป็นภาษาไทย การก่อตั้งโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม เป็นต้น